

Píše Markus Grill

(E*forum, 01. 02. 2023)

V Památníku obětí vídeňského gestapa v Salztorgasse č. 6 připomíná několik veršů Bertholda Viertela všechny ty, kdo zde byli národními socialisty v letech 1938 až 1945 vězněni a mučeni. Poté, co se Hitler v roce 1933 chopil moci, uprchl Viertel z Berlína, který si dříve zvolil za svůj domov. Po druhé světové válce se vrátil do své rodné Vídně. Tohoto autora zde dnes připomíná ulice v desátém vídeňském okrsku, která návštěvníka vede malým sídlištěm, nenápadně se krčícím mezi Laxenburger StraÙe, dálnicí A23 (Südosttangente) a rekreační oblastí Wienerberg. „Zhruba v těchto místech,“ píše **Katharina Prager** v úvodu své knihy **Berthold Viertel. Eine Biografie der Wiener Moderne** [Berthold Viertel. Biografie vídeňské moderny], „bychom Viertela mohli pomyslně umístit i v kolektivní paměti Rakušanů – ovšem pouze těch, kteří se ‚zde‘ vyznají“ (s. 19). Bohatou literární, esejistickou, dramatickou a filmovou tvorbu spisovatele a režiséra narozeného v roce 1885 již znají zřejmě pouze znalci. Přesto jej ale – jak autorka správně podotýká – nelze považovat za umělce zcela zapomenutého. Především ve výzkumu exilu je jeho jméno stále velmi přítomné. Viertel po sobě navíc zanechal velmi rozsáhlou pozůstalost, která je uložena v Německém literárním archivu v Marbachu (Deutsches Literaturarchiv Marbach), který náleží koneckonců k „jednomu z nejdůležitějších míst kulturní paměti v německy mluvícím světě“ (tamtéž).

V průběhu asi 50 let nashromáždil Viertel četná osobní svědectví. Nikdy je ovšem nedal dohromady a nepublikoval, Katharina Prager proto nazývá Viertela „autobiografem bez autobiografie“ (s. 28). V návaznosti na germanistu Herberta Stauda, který provedl přípravné práce na autobiografických dokumentech, tento materiál shrnuje pod termínem „autobiografický projekt“ (s. 21). Ten je také výchozím bodem její studie. Na rozdíl od „klasických“ biografí se autorka ale nezaměřuje na Viertelovy „činy, jeho dílo a působení [toto i všechna ostatní zvýraznění kurzívou v originále; M.G.]“ (s. 39). Své téma nepřeceňuje. Jejím základním postojem není snaha jakkoliv dokazovat, že jsou Viertelovy umělecké a publicistické počiny nějak výjimečné. Zdůrazňuje spíše jeho význam coby „typického představitele jistého sociálního prostředí“ (tamtéž). Vychází přitom z předpokladu Allana Janika a Stevena Bellera o „kritické moderně“ (s. 22) a vykresluje prostředí, v němž působil opozičně smýšlející intelektuál ve Vídni na přelomu 19. a 20. století. Proto se kniha pohybuje mezi biografí a monografií o epoše – na což ostatně upozorňuje i její podtitul.

Aby autorka mohla „analyzovat život a autobiografickou praxi Bertholda Viertel a v kontextu dobově historického vývoje“ (s. 41), kombinuje biografický postup s metodami kulturně-vědeckého výzkumu paměti. Toto propojení v oblasti teorie je

velkou předností knihy. Tím, že se autorka zaměřuje na individuální jakož i kolektivní paměť, podhaluje souvislosti, které často zůstávají nedostatečně prozkoumány. Konkrétně je autobiografický materiál seskupen kolem 15 „míst paměti vídeňské moderny“, což odpovídá kapitolám v hlavní části publikace. Již tak široký koncept *lieux de mémoire* od Pierra Nory Katharina Prager ještě dále rozšiřuje. V případech, kdy definuje jednotlivá „životopisná místa paměti“ (s. 39) jako „Studium“ (s. 228-244), „Rodina Adlerových“ (s. 209-227), „Katolické služebné“ (s. 150-160) nebo „Spolužák Hitler“ (s. 184-195), se vzdaluje od běžného chápání místa paměti jako kulturně významného *kolektivního* referenčního bodu v minulosti. V důsledku nejde ani tak o obsahově-koncepční odchylku jako o posun terminologický. Souvisí zřejmě s obtížemi vycházejícími z nutnosti dát veškerému relevantnímu materiálu společný řád. Autorka každopádně na konstruktivní charakter zvoleného způsobu výkladu předem upozorňuje (srov. s. 41).

„Podstatou celého výkladu“ je Viertelova „dosud z velké části netematizovaná socializace ve Vídni kolem roku 1900“ (s. 39). Přibližně chronologicky uspořádaná místa paměti tedy sahají zhruba až do roku 1917, závěrečnou kapitolou je „První světová válka“ (s. 310-331). Předešlé kapitoly „Halič“ (s. 129-138), „Židovská Vídeň“ (s. 139-149) a „Katolické služebné“ se zabývají dětstvím a dospíváním v židovské rodině, „Sexuální emancipace“ (s. 245-267) sexuálním vývojem na pozadí tehdejšího nazírání pohlaví a sexuality a kapitola „Karl Kraus“ (s. 268-290) přibližuje blízké, dlouhotrvající přátelství s (kriticky) uctívaným a milovaným mentorem. Názvy dalších kapitol znějí „Moderna ve Vídni“ (s. 99-117), „Monarchistické cítění“ (s. 118-128), „Německá kultura“ (s. 161-172), „Luegerova Vídeň“ (s. 173-183), „Mladiství kulturní anarchisté“ (s. 196-208) a „Divadlo“ (s. 291-309). Dohromady podávají působivý obraz o Viertelově životě v tomto období. Skutečnost, že tento obraz zůstává nedokončený a otevřený, je kvalita vyplývající z nelineárního principu uspořádání prezentované látky. Autorce publikace nešlo o vyprávění kontinuálního životního příběhu, ve kterém by byly vyplněny případné mezery a urovnány nerovnosti. Pro akademickou práci, zejména s Viertelem, je to nezbytné, protože jeho sebedokumentace je velmi heterogenní a fragmentární. Podle Kathariny Prager je cílem, „aby se nevytratila možnost alternativního čtení a aby se našly rozpory, další otázky a nejasná místa jak ve Viertelových textech, tak i obecně v tradici výzkumu a aby se na ně poukázalo“ (s. 41).

Proto se kniha obrací především na vědecky zaměřené čtenáře. V úvodu studie je popsán stav dosavadního výzkumu a situace s pozůstalostí, formulován cíl, metodologie a struktura výkladu. Pro neakademické čtenáře může být úvod příliš podrobný. Zvláště desetistránkový chronologický přehled (s. 7-16) na počátku knihy se zdá nevhodný. Čtenář, který má zájem o vlastní biografickou/monografickou část, může začít číst přímo na straně 99, popř. na straně 47, protože pojednání o 15 místech paměti předcházejí dvě kapitoly, které se věnují Viertelově životu od doby kolem roku 1917 až do jeho smrti v roce 1953. Řazení je zde chronologické: kapitola „Mimo Rakousko“ (s. 47-74) pojednává o desetiletích migrace a exilu do roku 1948, „Uvnitř Rakouska“ (s. 75-96) o posledních letech života. Při srovnání s obsáhlým úvodem se

závěrečná kapitola o dvou a půl stranách jeví jako velmi stručná. Je jen důsledné, že se jmenuje „Dodatek“ (s. 333-335) a že je strukturně přiřazena k příloze publikace, a nikoliv k její hlavní části. V příloze studie nalezneme mimo jiné přehled stávajícího archivního materiálu (s. 336-341) a jmenný rejstřík (s. 359-364).

V textu na obálce knihy se hovoří o Viertelovi jako o „podstatném aktérovi a zprostředkovateli na poli vídeňské kulturní scény [...] a představiteli kritické modernity“. Tuto tezi autorka studie na téměř 360 stranách přesvědčivě dokazuje. Viertelovy vysoce reflexivní, anti-iluzivní vzpomínky na Vídeň přelomu 19. a 20. Století - Katharinou Prager kriticky komentované a kontextualizované - jsou obohaceny a lze je chápat jako protiklad populárního idealizujícího popisu Vídně, jako je např. *Die Welt von gestern* (1942) (č. jako *Svět včerejška*) Stefana Zweiga. Kniha tak navazuje na tradici vědeckých proti-příběhů o „jiné Vídni kolem roku 1900“ (Maderthaner/Musner 1999). Jejich cílem je korigovat známý romantizující narativ fin-de-siècle, který z historické perspektivy stále zásadně určuje obraz města.

Přeložil Lukáš Motyčka

Katharina Prager: *Berthold Viertel. Eine Biografie der Wiener Moderne*. Wien u.a.: Böhlau Verlag, 2018, 364 s.

www.ipsl.cz